

ЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ. ІНДУСТРІАЛЬНА ТА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНА СУТНІСТЬ

Постіндустріальна система економічних відносин передбачає перегляд, уточнення або повну зміну основних принципів та підходів до засад управління, в тому числі до так званого економічного підходу до управління. Проаналізовані основні засади економічного підходу до управління як концепції з точки зору класичного менеджменту (індустріальна система відносин) та постіндустріального менеджменту (постіндустріальної системи відносин) з їх порівнянням та стислими характеристиками.

Ключові слова: управління, економічний підхід, організація, структура організації, організаційні відносини, організаційний механізм, організаційний організм, ефективність, постіндустріалізм.

ТКАЧЕНКО А. В., БОБРОВНИКОВ В. А.
Zaporizhzhia National Technical University

ECONOMIC APPROACH TO MANAGEMENT. INDUSTRIAL AND POST-INDUSTRIAL ESSENCE

The aim of the article is the realization of comparative analysis of determination and components of concepts of the economic approach to management from the view point of the system of industrial relations (machine production) and post-industrialism with its method of economic relations and corresponding management principles. This article examines the essence of the economic approach to management from the standpoint of the organization vision as system of mechanical relations, by analogy with a mechanism and assembly line. These principles are laid down both in the operating sphere of the organization activity and into its administrative part. In terms of the classic economic approach to management the organization control system must consist of clearly-defined parts and accordingly produce the administrative decisions as conveyor, that is in the algorithmization way, effectively and in the forecast way. System approach to management is the complete opposite to the mechanical one, and examines the organization as complex sometimes indescribable organism. Conclusion: in the period of transition to the system of so-called post-industrial relations the conception of the system approach to management is acquired particular relevance.

Keywords: management, economic approach, organization, organization structure, organizational relations, organizational mechanism, organizational organism, efficiency, post-industrialism.

Постановка проблеми. В умовах переходу від класичної конвеєрної економіки машинного виробництва до системи економічних відносин постіндустріального типу виникає необхідність перегляду сутності визначення економічного підходу до управління. Це пов'язано з тим, що традиційне визначення економічного підходу до управління ґрунтується на машинних та конвеєрних аналогіях, які ототожнюють організацію та її систему управління з механізмом та конвеєром.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на важливість проблеми, цим питанням займався не так вже й багато дослідників. В своїх дослідженнях стосовно розробки систем управління, даної проблеми торкалися такі автори, як С. Бір, Г. Мінцберг, П. Друкер, М. Мескон, Р.А. Руденський, Ю.Г. Лисенко, Л.С. Головкова та інші.

Зокрема Г. Мінцберг, П. Друкер та М. Мескон узагальнили практично весь основний теоретичний досвід щодо побудови класичних структур управління, а також сформулювали напрямки стосовно тих завдань, які повинні вирішувати системи управління майбутнього. Стафорд Бір розробив концептуальну схему устрою саморегульованої кібернетичної системи управління організацією за аналогією з екосистемою. Р. Руденський та Ю. Лисенко запропонували моделі, методи, інструменти антисипативного управління складними економічними системами, а також управління за слабкими сигналами. Л. Головкова – систему показників щодо якості та ефективності управління підприємствами.

Формулювання цілі статті. Метою статті є порівняльний аналіз сутності визначення економічного підходу до управління з точки зору механістичного та органістичного поглядів на організацію, та визначити основні напрямки розвитку поняття критерію ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В класичному менеджменті економічний підхід до управління визначається як підхід, в якому організація означає впорядкованість відносин між чітко окресленими частинами цілого, що мають певний порядок. Такий підхід до управління також визначає організацію як набір механічних відносин, і діяти вона повинна подібно до механізму, тобто алгоритмізовано, ефективно та передбачувано.

Подібного роду визначення економічного підходу до управління доволі часто зустрічаються в літературі, зокрема в [1], і вони демонструють підхід з точки зору класичних відносин індустріального (конвеєрного) способу виробництва. Можна сказати, що дане визначення є квінтесенцією еволюційного розвитку організацій та відповідно класичної теорії управління, яка відбувалася на тлі та під знаком

розвитку технологій та конвеєрного виробництва. Перед організаціями з самого початку їх розвитку поставали питання ефективного управління, і звичайно що бачення сутності такого управління, його способів та методів визначалося, перш за все, зовнішнім економічним середовищем. Також зовнішнє економічне середовище визначало й структуру та устрій самої організації, серед розмаїття яких відбиралися найбільш оптимальні та найбільш ефективні форми. Бюрократична концепція М. Вебера [2] визначила той тип організаційного устрою, який вважається сучасним і який надав можливість стрімкого розвитку того, що ми називаємо промисловим капіталізмом. До Вебера (це приблизно 18-19 сторіччя) більшість організацій, в тому числі і промислових, являли собою скоріше клуб за інтересами, яким цілковито та повністю розпоряджався власник. Такі структури були доволі аморфними та слабо впорядкованими (з точки зору сучасної теорії управління), і що є найголовнішим, вони не могли створити умови для різкого підвищення продуктивності праці та ефективності власної діяльності. В загальному сенсі, такі організації-клуби просто не відповідали принципу розподілу праці, який на ті часи вже широко застосовувався, та не дозволяли в повній мірі реалізувати всі переваги конвеєрного способу виробництва.

Порівняння сутності промислового конвеєру та ідеального устрою організації є доволі цікавим, і воно дозволяє зрозуміти загальний напрямок еволюції як теорії класичного управління, так і власне способів організаційного устрою та типів організаційних структур. Якщо розглянути промисловий конвеєр як концепцію, то можна побачити низку певних характерних ознак. Конвеєр є механізмом в чистому вигляді, який сконструйований та діє за певними законами механіки. Дія даного механізму є прогнозованою та передбачуваною, що відповідно дає можливість легкого та зрозумілого за принципом керування таким механізмом. Окрім того, сам конвеєр як механічний пристрій складається з обмеженої та наперед визначеної кількості з'єднаних одна з одною частин, тобто він є по суті чітко впорядкованим. Робота ж з таким конвеєром вже всередині виробничого цеху також повністю витікає з його сутності і нею ж цілковито визначається. Така робота піддається дуже чіткій та зрозумілій регламентації, і власне той величезний потенціал конвеєрів і завдячує тому, що роботі на такому конвеєрі можна навчити навіть самого неосвіченого працівника і в дуже швидкий термін. Тобто можна сказати, що як сам конвеєр, так і система відносин навколо нього є повністю впорядкованими та повністю визначеними. Якщо сам конвеєр діє за законами механіки, то і всі відносини що з ним пов'язані є за своєю суттю механістичними, простими та зрозумілими. Все, що відбувається навколо конвеєра може піддаватися регламентації, плануванню, прогнозуванню, розрахунку та цілковито повній передбачуваності.

Відповідно до цього вибудовувалася й структура організації, в якій розташовувалося конвеєрне виробництво і яким ця організація повинна була управляти. По-перше, очевидно є необхідність повної відповідності суті конвеєра та керуючої ним організаційної системи. Така система (структура управління) також повинна була бути чітко визначеною, чітко окресленою, простою за своєю дією та прогнозованою. І головне, в такій організаційній структурі також повинен здійснюватись принцип розподілу праці (перш за все, управлінської), розділення праці на окремі прості складові елементи. Такі структури управління, що виникли на зорі конвеєрної ери доволі успішно діють і зараз, і вони практично не зазнали суттєвих змін, починаючи з початку минулого сторіччя. Мається на увазі, зокрема, так звана лінійно-функціональна структура управління (за Г. Мінцбергом – професійна бюрократія [3]), яка з успіхом застосовувалася в переважній більшості промислових підприємств практично в усіх країнах світу. Можна сказати, що ця структура фактично є конвеєром з продукування управлінських рішень, що діє в повній відповідності до принципу розподілу праці, і в котрій практично всі управлінські операції подрібнені до рівня найпростіших та найзрозуміліших.

Якщо повернутися до другої частини визначення економічного підходу до управління то можна побачити, що воно також являє собою повну аналогію механічного конвеєру. В ньому організація структурно визначається як сукупність механічних відносин, і головне що дія такої організації також визначається в цілковитій аналогії до дії механізму. Така дія повинна відбуватись за певним алгоритмом, з певною ефективністю та передбачуваністю. Аналогія з механікою та шестернями настільки глибоко проникла в теорію класичного менеджменту, що термін “управлінський механізм” став фактично неофіційним стандартом, який доволі широко застосовується в учбовій та науковій літературі і який ні в кого не викликає сумнівів та запитань. Таке порівняння управління з механікою вочевидь викликано широкою розповсюдженістю в побуті доволі надійних механізмів, яким всі ми звикли довіряти, згадаємо лишень вислів “працює надійно як швейцарський годинник”. Тут слід згадати ще й те, що механічні пристрої, які виготовлялися в переважній більшості на конвеєрах, були вінцем технологій кінця позаминулого, початку минулого сторіччя, й теорія управління, яка формувалася та розвивалася в ті часи попросту не мала чогось більш складного та більш досконалого задля порівняння.

Наскільки ефективними є механістична концепція управління загалом і механістичні системи управління зокрема? Незважаючи на те, що переважна більшість з них працює й зараз, традиційні управлінські структури почали давати збій ще на самому початку їх розвитку. Тут слід зупинити увагу й на питанні ефективності взагалі, яке незважаючи на простоту і зрозумілість потребує певного переосмислення, зокрема на цьому наголошує П. Друкер [4]. В самому широкому сенсі під економічним ефектом мається на увазі різниця між доходами і видатками та отриманими внаслідок економічної діяльності грошима (власне

прибуток). Але така основана на понятті прибутку концепція ефективності періодично ставилася під сумнів, перш за все, внаслідок низки раптових банкрутств раніше прибуткових підприємств. Тому починаючи приблизно з 50-х років минулого сторіччя в теорії управління намітилася тенденція відмови від економічного прибутку як основного критерію ефективності, і в якості такого були запропоновані інші показники, такі як здатність до сталого розвитку та можливість пристосування до змін. Деякі дослідники наголошували на тому, що теорія управління як така не може спиратися на критерії ефективності, що запозичені з бізнесової практики (власне дохідність та прибуток), і на це існує принаймні дві причини. По-перше, бізнесовий сектор економіки перестав розвиватися випереджаючими темпами вже десь наприкінці позаминулого сторіччя, а по-друге, в сучасних економіках розвинених країн переважна більшість організацій не є бізнесовими за своєю суттю та призначенням. Фактично це означало відмову від механістичної концепції управління.

Окрім механістичної, за аналогією з конвєсером, існує й так звана органістична концепція управління. Згідно з цією концепцією організація та її структура управління повинні бути подібними не до механізму а до організму, за аналогією з дією живих організмів та екосистем, які з точки зору пристосування та змін є надзвичайно ефективними. Тут можна виділити декілька важливих моментів. Перший момент полягає в тому, що концепція порівняння системи управління організацією з організмом є фактично визначенням напрямку розвитку, а не констатацією факту, оскільки сучасні структури управління дуже далекі від тих принципів, за якими існують, скажімо, екосистеми. Друге, якщо побудувати теоретичну модель структури управління організації за принципами екосистеми (з пріоритетом пристосування до змін), то вочевидь вона повинна відповідати основним ознакам екосистеми. Екосистема ж як структура є цілковитою протилежністю будь-якому механізму. Якщо порівняти екосистему з механізмом, то можна побачити низку принципових відмінностей. Головною відмінністю є те, що екосистема як ціле не є чітко окресленою, вона не має явно визначених кордонів, і доволі часто складові частини однієї екосистеми можуть також належати іншій. Впорядкованість відносин в екосистемах також відрізняється від механізму, ці відносини є дуже складними та в більшості своїй поки що незрозумілими. Стосовно алгоритмізованості та передбачуваності дій екосистем також можна сказати, що вони не діють за механічними алгоритмами і не є передбачуваними. Якщо уявити собі організацію, яка гіпотетично утворена за такими принципами, то ця організація не буде чітко окресленою, не буде мати впорядкованих відносин між своїми частинами, не буде діяти за звичними нам алгоритмами і відповідно не буде прогнозованою. Чи може до такої організації застосовуватись вказаний вище економічний підхід до управління? Звичайно що не може, оскільки з перерахованих ознак економічного підходу до управління в нас залишилась лише єдина, а саме ефективність. Якщо ж згадати, що в цьому випадку мова йде не про економічну ефективність у вигляді прибутку, то ми маємо в якості критерію ефективності здатність до змін та розвитку, які можна вважати теоретично не розробленими на даний момент. Загалом же з точки зору постіндустріалізму економічний підхід до управління як такий потребує суттєвого та принципового переосмислення.

Висновки. Отже, враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що в залежності від обраної концепції бачення сутності організації та її системи управління невідворотно змінюється сутність поняття економічного підходу до управління. Для здійснення ефективного управління також необхідно змінити й критерій ефективності управління організацією, в перспективі з повною відмовою від застосування в якості даного критерію такої економічної категорії, як прибутковість.

Література

1. Мазур И.И. Эффективный менеджмент : учеб. пособие для вузов / Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. ; под общ. ред. И.И. Мазура. – М. : Высшая школа, 2003. – 555 с. : ил. – (Современное бизнес-образование).
2. Вебер М. Избранные произведения / Вебер М. – М. : Прогресс, 1990. – С. 347–350.
3. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Г. Минцберг ; пер. с англ. ; под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб : Питер, 2001. – 512 с.
4. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в 21 веке : уч. пос. / Ф. Питер Друкер ; пер. с англ. – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2000. – 272 с.

Надійшла 15.11.2016; стаття прорецензована редакційною колегією